

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בחוקותי תשפ"ד¹

(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)

ערך אין סופי – לנפש יהודי, לארץ ישראל ולתורה

הַשְּׂמִימָה וְסֵפֶר הַפְּסֻכִּים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם, וַיֹּאמֶר לוֹ: פֶּה
 הֲיֵהָ זֶרְעֶךָ? (בראשית טו, ה). מה פירוש "פה הֲיֵהָ זֶרְעֶךָ"? חושבני
 שאין הכוונה רק לכך, שמספר בני ישראל יהיה רב ככוכבי
 השמים, אלא הכוונה היא גם לגודל. הרי גלוי וידוע,
 שהכוכבים רק נראים קטנים, אבל גדלם האמיתי הוא רב
 ועצום. רובם גדולים יותר מכדור הארץ, וחלקם גדולים ולוהטים
 פי כמה וכמה אף מן השמש! ובכל זאת, הכוכבים נראים לנו
 קטנים מאד. ניתן בכף יד אחת לכסות כמה וכמה כוכבים. למה
 זה? - בגלל המרחק. המרחק העצום של הכוכבים מן הארץ,
 גורם לנו לראותם כקטנים כל כך.

כך גם בני ישראל. כל יהודי הוא גדול (בערכו הרוחני) כמו
 כוכב בשמים, וגם אם הוא נראה לנו קטן, זה רק מפני שאנו
 רחוקים מפנימיותו, ואיננו יכולים להתרשם בעינינו הגשמיות
 מגדלו הרוחני האמיתי. אבל האמת היא שגדלו וערכו הוא עצום
 ורב. הנשמה שלו - גדולה ועצומה.

לכן נתנה התורה פרשת ערכין, וקבעה מה יהיה ערכו הקצוב
 של כל אדם. כי אלמלא היתה התורה קובעת סכום מסויים לכל
 נפש בישראל, גם אם היה המערך נותן להקדש את כל אשר לו,
 לא היה יוצא ידי חובתו, שהרי אין גבול לערכו של האדם! היה
 צריך לתת להקדש סכום אין סופי! לכן חסה התורה על הנודר
 הזה, וקצבה לו סכום קבוע, שרק אותו יצטרך לתת להקדש, ותו
 לא.

שני מיני שומא - גם בארץ ישראל

יש עוד דבר בפרשתנו שהתורה קצבה לו ערך קבוע, חוץ
 מבני אדם, והוא - שדה אחוזה בארץ ישראל!

התורה מצוה: "וְאִם מְשֻׁדָּה אֶחָדָה יִקְדִּישׁ אִישׁ לַה' - וְהָיָה
 עֲרֶכְךָ לְפִי זֶרְעוֹ, זֶרַע חֲמֵר שְׁעָרִים בְּחַמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף" (ויקרא כז,
 ט). כלומר, הבא לפדות שדה זו מן ההקדש, צריך לשלם
 חמישים שקל כסף עבור כל בית פור שעורים שיש בה. "אם
 מְשֻׁדָּה הֵיבֵל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ", משלם עבורה הקונה את הסכום
 הנ"ל (עבור ארבעים ותשע שנים שעתידיה השדה להיות
 ברשותו, עד שתצא ממנו בשנת היובל הבאה ותשוב לבעליה).
 "וְאִם אֶחָד יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ", הרי הוא משלם פחות, "על פי
 הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הֵיבֵל" (שם, יז-יח). אבל המחיר הבסיסי
 הוא קצוב - "זֶרַע חֲמֵר שְׁעָרִים בְּחַמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף", ללא הבדל
 אם הקדיש שדה עידית או שדה זיבורית (עי' רש"י שם, טז).

חושבני שגם כאן טמון אותו רעיון: אמנם ארץ ישראל היא
 ארץ טובה מבחינה גשמית - "אֶרֶץ חֲשֵׁה וְשִׁעָרָה וְגִפְנָן וְתַאֲנָה
 וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים ח, ה) - ובתור שכזו, יש
 לקרקעותיה ערך שניתן לשערו בממון כמו לכל קרקע אחרת,
 אבל חוץ מזה, יש לארץ ישראל גם ערך רוחני, כמו שאומר
 רבי יהודה הלוי (בקינה "ציון הלא תשאליו"): "תִּי גִשְׁמוֹת אֲוִיר

למה קבעה התורה שני מיני שומא לאדם?

התורה מדברת בפרשתנו על אדם שרוצה לחייב את עצמו
 בנדר, לתת סכום מסויים להקדש.

אחת הדרכים להתחייבות כזו היא, שיאמר הנודר: "דָּמִי
 שׁוּרֵי עָלַי" [להקדש], או "דָּמִי בֵּית זֶה עָלַי" [להקדש].

כמו כן יכול הנודר לומר על אדם מסויים: "דָּמִי אִדָּם פְּלוּנִי
 עָלַי" [להקדש].

אבל יש גם אפשרות אחרת להתחייב בדמי אדם מסויים
 להקדש (ודוקא אדם! לא בית, לא סוס ולא פרה, ולא שום חפץ
 אחר). והיא, שיאמר הנודר: "עַךְ הָאִדָּם פְּלוּנִי עָלַי"².

מה ההבדל בין "דָּמִי אִדָּם פְּלוּנִי", ל"עַךְ הָאִדָּם פְּלוּנִי"?
 ההבדל הוא, שהנודר בלשון "דמים", חייב לתת להקדש את
 שוויו של האדם הנודר כפי שהיה נישום לו היה עומד להמכר
 כעבד בשוק, כאשר הנתונים המשפיעים על מחירו הם: גילו,
 פחו, מידת חריצותו, כשרונותיו ועוד. שיעור דמיו של אדם
 נקבע אפוא כפי שוויו של אדם זה בשוק העבדים.

לעומת זאת, הנודר בלשון "ערך", חייב לתת להקדש סכום
 כסף קבוע שקצבה התורה לפי גילו של הנערך ולפי מינו (זכר או
 נקבה). לזכר מבין עשרים שנה עד בן שישים שנה - חמישים
 שקל כסף; לנקבה מבת עשרים שנה עד בת שישים שנה -
 שלשים שקל כסף, וכן לכל גיל וגיל הסכום הקצוב לו, כפי
 שכתוב בפרשה (ויקרא כז, ב-ח). אין שום נתון שמשפיע על
 "ערכו" של האדם, חוץ מגילו ומינו, בין שיהיה חלש או חזק,
 חכם או טפש, חרוץ או עצלן, מיומן במלאכה או בלתי מיומן.

למה נתנה התורה שני סוגי מחירים לאדם - "ערך"
 ו"דמים"?

נראה, שזהו מפני שלאדם אכן ישנם שני סוגי מחירים. יש לו
 "מחיר של עולם הזה", שנמדד לפי כח העבודה שלו ומה שניתן
 להפיק ממנו בעיני עולם הזה (לו היה נמכר לעבד, כנ"ל), ואילו
 הם "דמיו" של האדם, אך יש לו גם "מחיר של עולם הבא" -
 היינו ערכו הרוחני לחיי עולם הבא - שזהו "ערכו" של אדם.
 ערך זה, כשהוא מתורגם למונחים ממוניים, הוא בעל שיעור
 אין-סופי, שהרי חיי עולם הבא הם נצחיים. כמה צריך אפוא
 הנודר לתת להקדש, כאשר קבל עליו לתת את "ערכו" של
 פלוני? אליבא דאמת, היה עליו לתת סכום כסף אין סופי! שהרי
 אין גבול לערכו של האדם! וא"כ, אם נדרוש מאדם כזה לתת
 להקדש את שווי נדרו במלואו, לא יספיקו לו כל אוצרותיו!
 יצטרך לתת להקדש את כל אשר לו, וגם זה לא יספיק. תמיד
 יצטרך לשלם עוד³. לכן, חסה התורה על הנודר הזה, וקצבה לו
 סכום קבוע, שרק אותו יצטרך לתת להקדש, ותו לא.

מה בין ישראל לכוכבים?

אפשר שזה מה שאומר הקב"ה לאברהם אבינו: "הֲבֵט נָא

מצה ועוד מצוות כרוכות לפעמים בהוצאה מרובה. אבל תלמוד תורה - בדקה אחת אפשר לקיים מאתים מצוות עשה בלי כסף! זהו העסק הכי טוב, ללמוד תורה.

כמובן, השכר לא נמדד רק לפי מספר המילים שיוצאות מפיו. אם אדם צריך זמן כדי לחשוב ולהבין, לסבור סברא בלימוד, ודאי שמקבל שכר גם אם לא הוציא באותו זמן מילים מפיו. על לימוד איכותי ומעמיק ודאי מקבלים יותר שכר מאשר על לימוד שטחי. כמה שהלימוד עמוק יותר, כך יותר טוב. וכמה שהלימוד יותר לשמה, השכר רב עוד יותר. וכמה שיש בלימוד "שויתי ה' לנגדי תמיד", השכר גדול עוד יותר.

כאן המקום להזכיר את דברי ה'אבני נזר' שכתב (בהקדמתו ל"אגלי טל"), שטועים אותם הסבורים "כי הלומד ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו, אין זה לימוד תורה כ"כ לשמה כמו אם היה לומד בפשיטות, שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה". ומדוע אין זה חסרון ב"לשמה"? מסביר ה'אבני נזר': "כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו!"^{8,7} וראיה לדבריו, שהרי אנו מבקשים בכל יום: "והערב נא ה' אלקיני את דברי תורתך בפינו"! הרי שאנו מבקשים מה', שדברי התורה שנלמד יהיו ערבים עלינו! לא כמו עול שהקב"ה כפה עלינו ללמוד, אלא שיהיה נעים לנו ללמוד ולחדש חידושים. כמה שיותר נהנה מהלימוד, יש בזה יותר מצוה.

"הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס" - מדוע?

חז"ל הרי אמרו, "הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס" (פסחים סח, ב). כלומר, למרות שבשאר ימים טובים נחלקו פנאים אם אפשר לקיים את שמחת החג באופן של "כולו לה" - בלי אכילה ושתייה⁹ - בשבועות הכל מודים שצריך גם "לכס" - מאי טעמא? - יום שניתנה בו תורה הוא! (שם) ביום כזה, אי אפשר לשמוח בלי אכילה ושתייה.

ושאלו על כך, שלכאורה היה צריך להיות הפוך! יום שניתנה בו תורה, היה צריך להרבות בו בתלמוד תורה, ולא באכילה ושתייה!

אבל התירוץ הוא, שאם היינו רק לומדים תורה בשבועות, בלי לאכול, היינו באמת מראים בזה שאנו נכנעים לרצון ה' ומקיימים את התורה. ה' רצה שנלמד תורה, ואנו יושבים ולומדים תורה. אבל לא זה מה שרוצים אנו להראות בחג השבועות! בשבועות אנו רוצים להראות, שאנו שמחים בתורה שקבלנו! אמנם התורה ניתנה לנו כעול על צוארנו (רש"י ר"ה כה, א), אבל העול הזה הוא עול נעים! אנו שמחים בעול הזה, ולא עצובים בו, ח"ו. [לכן נהגו בקצת מקומות לאכול דבש בחג השבועות (משנ"ב סי' תצ"ד ס"ק י"א), להראות שהתורה מתוקה וערבה עלינו כדבש. גם מאכלי חלב אוכלים בשבועות מהטעם הזה, מפני התורה שנמשלה לדבש וחלב, כמו שכתוב דְּבַש וְחֶלֶב פִּתַח לְשׁוֹנֵךְ" (משנ"ב שם)]. לכן "הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס", "שישמח בו במאכל ומשתה, להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שניתנה תורה בו" (רש"י פסחים סח, ב), "ואינה עליו כעול על צוארו"¹⁰ (חידושי רבינו דוד שם). אנו רוצים בתורה, ושמחים בתורה¹¹. לכן חייבים לשמוח גם באכילה ושתייה בחג השבועות, ולא רק בלימוד התורה. "הכל מודים בעצרת דְּבַעֲיָנָן נמי לכס".

אַרְבָּעָה! שאויר ארץ ישראל מְחִיָּה לא רק את הגוף, אלא גם את הנשמה. ישנן מצוות רבות שאי אפשר לקיימן אלא בְּאַרְץ, ולפי מה שמסבירים רש"י בקיצור (דברים יא, יח) והרמב"ן באריכות (ויקרא יח, כה), המקום האמיתי לקיום המצוות כולן, אפילו אלו שאינן תלויות בארץ (כמו שבת ופסח ותפלין ומזוזה), הוא רק בארץ ישראל^{4,5}, ומה שמקיימים אותן גם בחוץ לארץ הוא רק בבחינת "הַצִּיבִי לְךָ צִיָּנִים" (ירמיהו לא, כ), לזכירה בעלמא, כדי שלא נשכח איך מקיימים אותן בְּאַרְץ⁶.

האבן עזרא בפרשת וישלח, על הפסוק וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם עֵיר שְׁכָם... נִי קָן אֶת חֶלְקֵת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אָהֳלוֹ" (בראשית לג, יח-יט) אומר: "והזכיר זה הכתוב [שיעקב קנה את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו, ולא שכר אותה או ביקש לחנות בה חנם, למרות שהתכוין לשהות שם רק באופן זמני ולהמשיך בדרכו], להודיע, כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק - חשוב הוא כחלק עולם הבא". כמה עולה "מגרש" בעולם הבא? גם אם נרצה לשלם את מחירו המלא של מגרש כזה - לא נוכל! מפני שהמשנה אומרת, "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות פ"ד מ"ז). כלומר, גם אם נאסוף את כל הכסף שבעולם, דולרים ויורו ושקלים וכל יתר המטבעות, ולא רק מטבעות אלא גם ערכי עולם הזה האחרים, שדות וכרמים, מאכלים ומשקאות, בארות נפט ומלבושים, יהלומים וכל מה שאפשר להעלות על הדעת בעולם הזה, כל זה לא מגיע ל"שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא". ממילא, לא נוכל לעולם לשלם עבור מגרש בעולם הבא. ואם חֶלֶק בארץ ישראל חשוב כחלק בעולם הבא, כפי שאומר האבן עזרא, הרי שגם מחירו של שדה בארץ ישראל הוא אין סופי! גם אותו לא נוכל לשלם לעולם! לכן קבעה התורה גם כאן מחיר קצוב - "וְרַע חֶמֶר שְׁעָרִים בְּחֻמְשֵׁים שְׁקָל כֶּסֶף" - כדי שניתן יהיה בכל זאת לגאול את השדה מן ההקדש.

להעריך את החיים

כפי שהזכרנו, אין גבול לערכו של האדם. כי האדם הוא נצחי. הוא בן עולם הבא. ובכל רגע שהוא חי בעולם הזה, הוא יכול לקנות לעצמו עוד ועוד "נצח" ועולם הבא, אם הוא חי נכון ומנצל את הזמן בצורה הנכונה.

צריך לדעת, שהחיים שלנו יקרים. שווים הרבה. צריך להעריך את המתנה הזו שה' נתן לנו. אצל הגויים אומרים - "זמן הוא כסף". אבל זה לא נכון! הזמן איננו כסף. הזמן הוא חיים! אלא שמי שהחיים אצלו הם כסף, ממילא גם הזמן אצלו הוא כסף! אבל למבינים, הזמן הוא חיים. ממילא, אדם שמשחית את זמנו, לא את הזמן הוא משחית, אלא את חיייו הוא משחית. צריך להרגיש את ההרגשה הזאת, שהזמן הוא דבר יקר, והחיים הם דבר יקר, וצריך לנצל מהם כל רגע ורגע. בכל רגע של חיי עולם הזה יש אפשרות לרכוש חיי עוה"ב, חיי נצח, להשיג קרבת אלקים, וזאת - ע"י לימוד תורה וקיום מצוות. צריך ליקר את הזמן, ולא לבזוז את המתנה הטובה שה' נתן לנו. החפץ חיים בדק ומצא, שאדם יכול להוציא מפיו כמאתים מילים בדקה; וממילא, אם הוא לומד תורה, הוא יכול לקיים כמאתים מצוות עשה בדקה! ("תורת הבית" פרק ב') בשאר המצוות זה בלתי אפשרי, אבל בתלמוד תורה זה קל מאד. ועוד דבר: לקיים שאר מצוות עולה לפעמים הרבה כסף. מצות סוכה ומצוות

מפטיטא דאורייתא דטבין. זה רצון ה'. כשאדם משתדל בכל כוחו ללמוד, גם אם הוא לא נהיה גדול הדור, אבל חז"ל הרי אמרו שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים (משנה מנחות קי, א).

ישתדל כל אחד להרבות בלימוד התורה כפי כוחו, ונזכה לקבלת התורה בשבועות בשמחה.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

הקב"ה שמח כשעוסקים בתורה, גם אם לא מגיעים להלכה למעשה, וגם אם החידושים שנאמרים ע"י הלומד אינם ישירים ואמיתיים כל כך. חז"ל הרי אמרו, "כל פיטטיא בישין, ופיטטיא דאורייתא טבין" (ירוש' סוף מס' ברכות). כל הפטפוטים הם רעים, חוץ מפטפוט בדברי תורה שהוא טוב. גם אם מצד תוכנו אין לו ערך, כי אינו אמת, בכל זאת הוא טוב, כי מקיימים בו מצות תלמוד תורה, ומקבלים עליו שכר. הרי אינני רבי עקיבא אייגר, ולא דורשים ממני להיות רבי עקיבא אייגר, אך דורשים ממני ללמוד תורה לפי מה שאני יכול, ואם אני עושה כך, גם אם חידושי אינם נכונים כל כך, הקב"ה שמח בהם¹². הרי ניסיתי להבין, לא אמרתי סתם. ניסיתי להבין את הגמרא, ניסיתי לכוון למה שרש"י אומר, לא זכיתי, אבל ניסיתי. כל פיטטיא בישין בר

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת בחוקותי: "אם בְּחֻקֵי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתֵי תִשְׁמְרוּ" (ויקרא כו, ג) ⇔ "אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה" (שם כז, לד).

קשר נוסף: "וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ, וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִי" (שם כו, ד) ⇔ "וְכָל מַעֲשֵׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַה' הוּא" (שם כז, ל).
קשר נוסף: "וְהִשְׁבַּחְתִּי תִּזְיָה רְעָה מִן הָאָרֶץ" (שם כו, ו) ⇔ "וְכָל מַעֲשֵׂר בְּקֶרֶב וְצֵאן... יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה'" (שם כז, לב). [ה' מרחיק מאיתנו חיות רעות - ואנו מקריבים לו מעשר בהמה].

2. ופלוגי זה - הַנֶּעְרָף - יכול להיות גם הנודר עצמו, כגון שיאמר: "עֲרַפְי עָלַי". וכן בנודר דמים, יכול לנודר את דְּמֵי עֲצָמוֹ, ולומר: "דְּמֵי עָלַי".
3. החזו"א כתב להפך מזה. לדעתו, אלמלא התחדשה פרשת ערכין בתורה, האומר "ערכי עלי" או "ערך פלוני עלי" היה דינו שאינו משלם כלום. והטעם, כיון שלמילה "ערך" אין משמעות ממונית בלשון הקודש (כי אינה מילה נרדפת ל"שווי", או ל"דמים"). [דהמוכן של "ערך" בלשון הקודש הוא "ערך כבוד הדבר ומציאותו", היינו הערך הערכי-רוחני שלו, המוגדר בערכים ומושגים מופשטים, ואין לו ולא כלום עם הערך הממוני של הדבר. ולכן, האומר "ערכי עלי" או "ערך פלוני עלי" לא חייב עצמו בשום ממון, ולא היה צריך לתת להקדש כלום. אלא שהתורה חידשה פרשת ערכים וקבעה, שהאומר "ערכי עלי" או "ערך פלוני עלי" יהיה חייב לתת להקדש שיעור ממון מסויים כפי לו שקצבה התורה. וגזרת הכתוב היא. אבל בעצם - אין ל"ערך" שום משמעות ממונית (חזו"א ערכין סי' כ"ט סק"א. ועי' בדבריו שהוכיח כן מהמשנה ריש מס' ערכין).
אלא שבס"ה נמצא, שהחזו"א זצ"ל ויבל"ח הרב שליט"א אמרו דבר אחד. והוא, ש"ערכו" של אדם אינו בר מדידה במונחים של ממון. או מפני של"ערך" אין משמעות ממונית כלל (החזו"א), או מפני ש"ערכו" של אדם במונחים ממוניים הוא אין סופי, וכל ממון שבעולם לא יספיק כדי לשלם בו אפי' את ערכו של אדם אחד (הרב שליט"א).

4. ועי' שו"ת הרשב"א (ח"א סי' קל"ד) שגם הוא כתב כן. וכן משמע בחינוך, שכתב על א"י: "כי שם עיקר הכפרה, ושם הקרבנות, ועיקר הכל בה" (חינוך מצוה שס"ד). ועי' מור וקציעה (סי' א') שהכריח כן גם ממה שכתבו המקובלים שחצות הוא עת רצון גדול מאד. וקשה, הרי בכל רגע משעות היממה הוא זמן חצות באיזשהו מקום בעולם, וא"כ כל העתים שוים לטובה. וכתב: "לכן לא מצאתי מקום בשכלי להכיל דבר זה, אם לא ע"פ מה שכתב הכוזרי... שנחלת ה' היא העיקר, ושאר ארצות טפלות, וכן דעת הרמב"ן בפירושו התורה וכמה מחברים עמו... וכן יראה דעת המקובלים, שכל שאר מקומות יונקים מנקודת ציון. א"כ מה שעושים תקון חצות בשאר מקומות בחוץ לארץ - אינו אלא זכרון בעלמא, על דרך אם אשכחך ירושלים". וכתב, שלכן נראה לו, שלא הטיל הזוהר חיוב זה של תיקון חצות, "אלא לשוכני הארץ הקדושה".

5. ובדברי הרמב"ן בפרשת ואתחנן מצינו נקודת חידוש נוספת בענין זה. דהנה משה אומר שם לישראל, "רְאֵה לְמִדְּתֵי אֲתָכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כְּאֲשֶׁר צִוִּי ה' אֱלֹהֵי, לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ" (דברים ד, ה). ונתקשה שם הרמב"ן, למה נאמר "לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ", והרי הרבה מצוות יש שחייבן גם בחוץ לארץ! ופירש הרמב"ן (בפירושו שני), ש"משה אמר כן, כיון ש"עיקר המצוות כולן - בארץ". [ומציין למה שכתב באריכות בענין זה בויקרא יח, כה]. והנה, בפסוק הרי נזכרו "חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים". ומבואר אפוא, שלא רק חוקים, שהם גזירת מלך, (כגון איסור אכילת חזיר ואיסור לבישת שעטנז), עיקר חיובם בארץ, אלא אפילו משפטים, שהם מצוות שהשכל מחייב אותן, כגון גזל ושפיכות דמים (עי' יומא סז, ב ורש"י שם ד"ה משפטי), גם הם עיקר חיובם בארץ.

6. כמובן, אין הכוונה שאין חיוב מן התורה לקיים מצוות בחו"ל. אלא הכוונה היא, שביחס לעבודת ה' בא"י, עבודת ה' בחו"ל היא רק בבחינת "הַצִּיּוּב לְךָ צִיּוּנִים".

7. וכן כתב רבינו אברהם מן ההר [שחי בימי הרשב"א והמאירין] בפירושו למס' נדרים (מת, א ד"ה ספרים), בביאור הטעם שהמודר הנאה מחבירו, אסור לו להשתמש בספרי תורה נביאים וכתובים שלו, וז"ל: "ואיכא מאן דמקשה, והיאך נאסרים לקרות בספרים, והלא מצוה היא, ומצוות לאו ליהנות ניתנו. ולא קושיא היא. דלא שייך טעמא דמצוות לאו ליהנות ניתנו אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוין לדבר הנאה. שאינו עושה אותה להנאת גופו, אלא לעשות מה שנצטווה מאת ה'... אבל מצות לימוד, שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציויי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע, לשמח לבבו ושכלו... הלכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה ששיג ומבין בלימודו". [וחידושי הר"א מן ההר לא היו לפני ה"אבני נזר", כיון שנדפסו לראשונה מכת"י רק בשנת תשכ"ב].

8. הנה האבני נזר עצמו (בשו"ת אבני" ח"א סי' ס') הביא, שאחד הקשה לו ממה שאמרו במס' ברכות (כא, א) דאי אפשר למילף בק"ו חיוב לברך על התורה לאחריה מברכת המזון, דאיכא למפרך מה למזון שכן נהנה, משמע שתורה לאו ליהנות ניתנה.

והשיב על זה האבנ"ז, דאין מזה סתירה לדבריו, כיון שהמחייב לברכת המזון הוא הנאת מעיו, ולא הנאת גרונו שכבר עברה בשעת הברכה, [עי' מג"א (סי' רט"ז סק"א) בשם הכלבו, דמטעם זה לא תיקנו ברכה אחרונה על הריח, כיון שהנאתו חולפת מיד, וחשיב כנתעכל המזון], ולכן אי אפשר ללמוד חיוב לברך על התורה לאחרית מברכת המזון, דתורה אינו נהנה ממנה אלא בעת שעוסק בה, אבל אחר שסיים לעסוק בה עברה הנאתו, ואי אפשר עוד לברך על הנאתה. וזהו שאמרו בגמ' מה למזון שכן נהנה, היינו דאיכא הנאה גם בשעת הברכה, משא"כ תורה כבר חלפה הנאתה.

עוד יש מתרצים, דהגמ' בברכות שאמרה מה למזון שכן נהנה, אין כוונתה דתלמוד תורה לא חשיב נהנה, אלא דתלמוד תורה הוי הנאה שאין בה שביעה, משום שתלמוד תורה מיגרר גריר, וכמה שילמד כן יגדל תאבוננו יותר, וכדאייתא בויק"ר (פכ"ב) אוהב כסף לא ישבע כסף אלו תלמידי חכמים שאוהבים דברי תורה וכו'. אמר רב נחמן מי שאוהב תורה אינו שבע תורה, עכ"ל, וזהו שאמרו מה למזון שכן נהנה, היינו דאיכא ממנו הנאת שביעה, משא"כ תורה כמה שילמד לעולם לא ירגיש בה אלא "הנאת גרונו", ולא "הנאת מעיו" של שביעה.

עוד י"ל בביאור דברי הגמ' מה למזון שכן נהנה, דהכוונה היא שרק במזון איכא הנאה גשמית, משא"כ הנאה מלימוד התורה היא הנאה רוחנית, ולא תיקנו ברכות הנהנין על הנאות הנפש (כגון על שמיעת מוויקה יפה, או ראיית תמונה יפה, או על קבלת כבוד, או על שמיעת דברים המשמחים וכד').

9. המפרשים נחלקו, האם רשאי באמת להמנע לגמרי מאכילה ושתיה ביו"ט לדעת רבי אליעזר, ורק להיות יושב ושונה כל היום, או שגם הוא מודה שחייב להפסיק מעט ממשתעשע וללכת לאכול, שלא לבטל שמחת יו"ט. ואכמ"ל בזה.

10. ומי כן מרגיש שהתורה היא כעול על צווארו? - עמי הארצות! כמבואר ברמב"ם: "כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר... מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות, כדי שיפרשו" (רמב"ם פי"ג מהלכ' איסורי ביאה הי"ד). הרי שהרמב"ם חילק בין תלמידי חכמים לעמי ארצות. עמי ארצות מרגישים "כובד" בעול התורה, ו"טורח" בעשייתה. משא התורה והמצוות מכביד עליהם, מעייף אותם ומצער אותם. לעומת זאת, אצל תלמידי חכמים - הארון נושא את נושאו. הם ששים ושמחים לעשות רצון קונם, ואינם מרגישים לא "כובד" בעול התורה, ולא "טורח" בעשייתה.

ומדוע זה כך? - מסביר "אור החיים" הקדוש: "הצדיקים, הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה, אינם מרגישים שיש להם עמל... אלא אדרבא כאדם המרויח, וכאדם המשתעשע בשעשועים, לרוב חשקם בתורה" (אוה"ח במדבר כג, כא). הרי מבואר בדבריו הטעם, למה הצדיקים והת"ח אינם מרגישים כובד עול התורה וטורח עשייתה: "לרוב חשקם בתורה"! החשק הזה גורם, שאינם מרגישים שיש להם עמל... אלא אדרבא כאדם המרויח, וכאדם המשתעשע בשעשועים!"

11. ועי' רמב"ן על הפסוק שנאמר במתן תורה: "וַיִּחַזְזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שמות כד, יא), שכתב: "וטעם וַיִּשְׁתּוּ - שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמח בקבלת התורה". [ובחלק מן המהדורות מופיע ברמב"ן עוד קודם (שם, א), שאחרי שקבלו התורה, בו ביום נאמרה להם פרשת משפטים, "קבלו הכל בשמחה", ואח"כ "שבו לאהליהם ועשו שמחה ומשתה ויום טוב ביום קבלת התורה". ומה שכתב הרמב"ן אח"כ "שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמח בקבלת התורה" - זה היה ביום שאחרי מתן תורה, שאז בנו המזבח והעלו עולות ושלמים וכתרו ברית עם השכינה (עי' רמב"ן שם, א)]. גם ברש"י (שם, י ד"ה ויראו) משמע שיש חשיבות רבה לשמח במתן התורה (ע"ש). וגם הר"ן כתב, שמצות ספירת העומר בזמן הזה, היא "להיות מחשבין ג' יום לשמחת התורה, כמו שמנו ישראל באותו זמן" (ר"ן על הרי"ף, סוף מס' פסחים, ד"ה ובהגדה). גם מה שנהגו "לשטוח עשבים בשבועות בבתי הכנסת והבתים" (רמ"א או"ח סי' תצ"ד ס"ג), כתב הרמ"א שהוא "זכר לשמחת מתן תורה" (שם). וגם לפני שקבלו ישראל את התורה, כשרק הגיעו להר סיני, כתב הרמב"ן שהיה זה "שמחה להם ויום טוב, ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו, כי ידעו ששם יקבלו את התורה, כי משה הגיד להם מה שנאמר לו: תַעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹקִים עַל הַהָר הַזֶּה (שמות ג, יב)". וגם לפני כן, כשעוד היו במרה, נאמר: "וַיִּבְאֹוּ מִקְרָתָהּ... שֶׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט וְשֶׁם נִסְהוּ" (שם טו, כג-כה). ופירש רש"י: "במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם". לא "מצוות" נתן להם, אלא "פרשיות". ולא כדי "לקיימן", אלא רק כדי "שיתעסקו" בהם. ופירש הרמב"ן: "הודיעם החקים ההם, ולימד אותם: עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך... והיה זה להרגילים במצות, ולדעת אם יקבלו אותן בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר ושם נסארו". הרי מבואר מכל זה, שהשמחה בקבלת התורה הוא ענין חשוב וגדול.

12. ב"בית יוסף" (יו"ד סי' קצ"ח) הביא שני פירושים בענין חציצה בצפורן המדולדלת. וכתב שנראה בעיניו יותר הפירוש השני. ובספרו "מגיד מירשים" (פרשת ויקהל, מהדורה בתרא) הביא הב"י, שאמר לו המלאך בענין זה: "ובהיהא דצפורן, שפירשת וכתבת שני דרכים, תניף דקב"ה תניף בפלפולא דילך, אבל אורחא בתראה הוא ברירו דמלה. ומ"מ לא תמחוק קדמאה, דיקריה דקב"ה סליק מיניה אף על גב דלאו קושטא איהו, כיון דאיהו חריפא, דוגמת נפיקא דבטש בפרזלא וניצוצין מתנצצין לכל עבר".

ועי' תוס' (ע"ז כב, ב ד"ה רגלא) שכתבו: "ההוא דפרק במה אשה (שבת סג, א) שני תלמידי חכמים המדגילין זה לזה בהלכה הקב"ה אהבן, שנאמר ודגלו עלי אהבה, ומפרש ר"ת המכחישיין זה לזה ואינם עומדים על העיקר, אפי' הכי הקב"ה אהבן". הרי שהקב"ה חדי בפלפולא דאורייתא אע"פ שאינו אמת. [ובלבד שמטרת הלומד תהיה לחתור אל האמת, ולא לסלף דברי אלקים חיים בכוונה תחילה].

וכן מצינו בשמעון העמסוני שהיה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא - פירש. אמרו לו תלמידיו: רבי, כל אתים שדרשת מה תהא עליהן? אמר להם: כשם שקבלתי שכר על הדרישה, כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסחים כב, ב). והקשה המהר"ל, למה אמר שמעון העמסוני שיקבל שכר על הדרישה, והרי לפי דבריו כל דרשותיו היו בטעות. אלא "מפני שהיה דעתו מסכמת לדרוש האת"ן שבתורה, לכך מקבל שכר על הדרישה. ומזה תלמוד, כי כאשר יפרש אחד מן החכמים בתלמוד פירוש על הכתוב ונדחה אותו פירוש, חס ושלוש שיהיה עמלו של ראשון בתורה לבטלה, דבר זה אינו בודאי" (נתיבות עולם, נתיב התוכחה פ"ג).

וכן כתב החת"ס: לפעמים אינו משיג האמת עד אחר מחשבות רבות ועיונים עמוקים, כי מן ה' עת לכל חפץ מתי יוציא חידוש זה וימצא סברא זו, וכדכתיב: "יִצְפֹן לְיִשְׂרָאֵל תוֹשֵׁיחַ" (משלי ב, ז), שהקב"ה צופן וטומן תושיה עד זמנה. ומ"מ כל הסברות והסלקא דעתך וההו"א שעלה בדעתו בתחלה לא ישובו ריקם לגמרי, כי יש בהם אור ה' (חת"ס חולין קמב, א ד"ה לישנא דרבי חוצפית, בשינוי לשון קצת).

ואמרו בשם הגאון מטשעביץ זצ"ל: הרי אמרו חז"ל, "כל דאסר לן רחמנא - שרא לן כוותיה" (חולין קט, ב). שכנגד כל איסור שבתורה, יש איזה דבר היתר הדומה לו בריחו ובטעמו (ע"ש כמה דוגמאות בגמרא). וא"כ יש לשאול, איזה דבר היתר יש בעולם שהוא דומה בטעמו להאיסור של דברים בטלים. ואמר: "אסר לן דברים בטלים, והתיר לנו לדבר בלימוד" ... [כוונתו רצויה, שלפעמים ה"דיבור בלימוד" אינו רחוק מלהיות "דברים בטלים". אלא ש"דברים בטלים" כאלו הם היתר. ולהאמור כאן, אדם אף מקבל שכר עליהם כעוסק בתורה].